

POETA ANGELICUS DSIDA JENŐ POÉTIKÁJÁNAK (ÚJRA) FELFEDEZÉSÉRŐL

Imre HORVÁTH¹

ABSTRACT

Jenő Dsida is one of the poets in the 20th century, which could not get into the literary mainstream, that's why it is necessary to discuss about his place and his importance in Hungarian literary history.

The aim of this essay is to make an attempt to show, through the 20th-century interpretation history of Jenő Dsida's poetry with regard to the defining questions of contemporary literary studies, in what framework it is possible to reinterpret the concept of catholic literature today. I examine the central question of Catholicism (and every religion, generally): the possibility of speaking of God in relation to the changes in the European intellectual history up to our present. I intend to regard Dsida's unique texts not only as the relics of the past, but also as poetic texts, investigating the problems of human existence in the transcendent prospect of being which can preserve their relevance for the people of our age in the present-time horizon of literariness.

KEYWORDS

Re-interpretation, poeta angelicus, Christian poetry, Transylvania, dramatic anthropology

BEVEZETÉS

„*Nunc iudicium est mundi*”

„(...) miért kell újra és újra felfedezni Dsida Jenő költészetét? Miért nem tudja ez a különleges művészet úgy elfoglalni végre a helyét a magyar irodalom történetében, hogy az irodalomértők napi táplálékává, állandóan kéznél levő, ismert, élő értékévé lenne végre?”²

A Dsida-recepció – gyakran ideológiai kiindulópontokra építő, így nyilvánvalóan igazságtalan – szempontjait csokorba szedni hatásos (ám nem igazán stílusos) nyitó gondolat. Valószínűleg bele kell nyugodnunk, hogy a poétikai beszédmód, az önmagát minduntalan újratereztető szöveg Dsida Jenő esetében (is) áldozatul eshet múlandó kritikai kiindulópontoknak. A költő szómágiájától megbűvölve persze Dsida világának mozaikdarabjait (akár önkényes erővonalak mentén is) egészzé szervezhetjük, s az általános – a költő esetében fájdalmasan gyakran negatívként aposztrofált – címkéket valóban értéként mutathatjuk fel.

Stilizáltság és a poétikai kifejezőerő könnyedsége, már-már mozarti pajkosság és játék, a lét elsötétető dimenziója fölött érzett megrendülés, az érzéki és a transzcendens egymást ellenpontosító kettőssége, magasztos és banális, szent és profán: egy briliáns poétika meghatározó elemei.³

¹ Dr. Imre HORVÁTH PhD, tudományos segédmunkatárs, Pécsi Tudományegyetem, BTK, Narratológiai Kutatócsoport; középiskolai tanár, Páli Szent Vince Iskolaközpont, Kapuvár; kloron0@gmail.com

² GÖRÖMBEI András, *Utószó*, in *Dsida Jenő válogatott versei*, Budapest: Unikornis, 1994, 270.

³ Vö. FÖLDES László, *A lehetetlen ostroma. Dsida Jenő költészete*, in *Uő, Elvek és viták. Tanulmányok, kritikák*, Bukarest: Kriterion, 1983, 33-89.; BÁRDOS László, *A sietség pátosza*, in *POMOGÁTS Béla (vál., szerk.), Tükör*

Amikor Dsida Jenőt kortársai a magyar újklasszicista irányzat képviselőjeként említik, elsősorban arra a beszédmódra gondolhatnak, amely a költő életművében a 20-30-as évek fordulóján tapasztalható poétikai hangváltás után vált meghatározóvá.⁴ Dsida életművének formálódásában kétségkívül felfedezhető az a markáns ív, mely az avantgárd hatásokon keresztül az újklasszicizmus költészetének eszményét vállaló poétika felé mutat. Ilyen szempontból Dsida költészetét József Attila vagy Radnóti pályakép-modelljével is összevethetjük, és ez a lehetséges párhuzam (Dsida poétikájának a kortárs magyar líra egészébe integrálható jellege) a magyar klasszikus modernség lírai kánonjának lehetséges összképét is árnyaltabbá teszi.

E ponton talán joggal utalhatunk a Dsida-életmű megítélésével kapcsolatos torz értékelvet és értelmező gyakorlatot követő kanonizációs törekvésre, melynek ideológiai és nem esztétikai, nyelvi-poétikai kiindulópontjai Dsida Jenő poétikáját – az egyébként nyilvánvalóan kivételes értéket képviselő – József Attila-i költészet mintegy ellentétes értékpozíciójaként jelenítik meg. A „helikoni kánon” a kisebbségi sorsvállalást, a transzszilvanizmus eszméit felmutató poétikai tematikát előtérbe helyező értékkritériumai szintén nem Dsida Jenő költői rangját erősítették.⁵

A poézis mélyén leselkedő magány

Az 1928-as bemutatkozó verseskötet óta Dsida Jenő számára az igazi költői elismerés az *Erdélyi Helikon*hoz, a meghatározó jelentőségű írói közösséghez tartozás ténye. A már néhány éve működő tömörülés, melynek eszmei alapvetését Kuncz Aladár a tiszta irodalom, a transzszilvanizmus és az európaiság jegyében dolgozta ki⁶, Dsida Jenőt 1929-ben hívta meg tagjai közé, az ifjú költő nem kis meglepetésére. A sokak által biztatott fiatal szerzőt azonban a kortársak sohasem ismerték el annyira, mint az első erdélyi nemzedék tagjait, és elsősorban a poétikai formák virtuóz játékosát, „a kor kérdései iránt közömbös költőt láttak benne”, aki „nem vállalta a transzszilvanizmus lírai hirdetését, s azt a magatartásformát sem, melyet pályatársai »kisebbségi sorsvállalásnak« kereszteltek”.⁷

A kortárs szerzők, gondolkodók jelentős része Dsida – „a »nagy kollektív bánatok« elől a Szépség bűvöletébe menekülésként”⁸ értelmezett – életművében is a nemzeti-kisebbségi költőszerepet kereste. Úgy tűnik, hogy szűkebben mérték az elismerést akkor, ha ezt nem találták meg verseiben, ám ha úgy érzékelték, hogy egy-egy költeményével kiállt az erdélyi magyarság mellett, és a sorsközösség-vállalás gesztusa megjelent a sorokban, akkor azt a munkáját – hasonlóan más költők műveihez – érzékelhetően sokkal jobban méltatták. Ezért sokan megnyugvással fogadták a *Psalmust*⁹, hiszen azt látták, hogy a szerző e költeményében

előtt. In *memoriam Dsida Jenő*, Budapest: Nap 1998, 347-360.; CS. GYÍMESI Éva, *Gyöngy és homok. Ideológiai értékjelképek az erdélyi magyar irodalomban*, in UŐ., *Honvágy a hazában. Esszék, interjúk, publicisztikai írások*, Budapest: Pesti Szalon, 1993, 19-107.; továbbá CS. GYÍMESI Éva, *A pajzán angyal. A szent és a profán Dsida költészetében*, in UŐ., *Kritikai mozaik. Kritikai esszék, tanulmányok 1972-1998*, Kolozsvár: Polis, 1999, 193-202.

⁴ Jellegetes példaként Krenner Miklós nekrológja említhető, melyben Dsida Jenőt – a korabeli erdélyi irodalomkritika együttes véleményét fájdalmasan későn tükröztetve – „az újklasszicizmus és a szellem egyik legvitézesebb lovagjának” nevezi. Vö. *A költő halála, Dsida Jenő ravatalánál*, *Ellenzék*, 1938. június 12.

⁵ Vö. LÁNG Gusztáv, *Dsida Jenő költészete. Epilógus*, Bukarest – Kolozsvár: Kriterion, 2001, 251-258.

⁶ CZINE Mihály, *A romániai magyar irodalom a két világháború között*, in UŐ.: *Nép és irodalom*, Budapest: Szépirodalmi, 1981, 27.

⁷ LÁNG Gusztáv, *A „magyar zsoltár” polifóniája*, in POMOGÁTS Béla (vál., szerk.), *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*, Budapest: Nap, 1998, 165.

⁸ KOVÁCS László, *Dsida Jenő*, Erdélyi Helikon XI. (1938), 475-480; Vö. továbbá LÁNG Gusztáv, *A lázadás közzjátéka. Dsida - tanulmányok*, Kolozsvár: Stúdió, 1997, 145.

⁹ Dsida 1936 késő tavaszán írta a költeményt, s bár elkészülte után azonnal szeretne volna közölni, Bánffy Miklós tanácsára elállt ettől. Így a *Psalmus* először 1939. szeptember 3-án a *Pesti Napló*ban jelent meg, majd másodszer 1940. szeptember 15-én, Észak-Erdély Magyarországhoz csatolását köszöntő versként kaphatott nyilvánosságot. Ld. LÁNG Gusztáv, *Dsida Jenő költészete*, Bukarest-Kolozsvár: Kriterion, 2000, 270.

végre nemcsak közéleti és prózai munkáival, hanem költészetével is egyértelműen megvallotta erdélyiségét és magyarságát, kiállt a kisebbség mellett, és a próbatételek idején is vállalta a sorsközösséget. Persze, az 1930-as, '40-es években is voltak néhányan olyanok, akik egy erdélyi költő, így Dsida életművének vizsgálatakor ugyan fontosnak tartották, de nem abszolutizálták a nemzeti-kisebbségi tematikájú alkotásokat.¹⁰

Dsida Jenő bemutatkozó kötete, a *Leselkedő magány* 1928 elején, a magyar költészet paradigmakeresésének (-váltásának) izgalmas periódusában jelent meg. Az 1920-30-as évek időszaka (elsősorban Kulcsár Szabó Ernő értelmezése alapján) a magyar klasszikus modernség poétikai beszédmódjának kétarcú versbeszéd-hagyományát mutatja fel.¹¹ Hatását tekintve még a húszas években is fontos Ady poétikájának a lírai alany fölényét állandósító beszédmódja. A másik pólust Babits költészete képviseli, egy olyan individualitás mintáival, melyekben a megszólaló alany közvetlen versbeli jelenléte erősen korlátozott.¹² Az irodalomtudomány ezt a kettős arcot megjelenítő, e kettősség összefonódásában megjelenő poétikai keret jellegzetességei közül „a tragikus pátosz retorikáját” illetve „a hűvös artisztikumra hangolt formákat” emeli ki. Dsida Jenő költői hangjának formálódásában természetesen az Ady-örökséggel való szembenézés is szerepet játszik. A költő Ady „örök emberi új lírájában, tusázó, véres szellemében” megkerülhetetlen, ám eszmei és formai szempontból is meghaladható beszédmódot lát.¹³

„(...) a játszi hangulat
megvetve bujdosik a magyar ének
berkeiben (...)
Lantunk (...)
nem pengi ki a habzó, fürge csermely
ezüstkövek közt zirrenő nesztét.
Pedig be szép a könnyű, halk beszéd!” (Tükör előtt)¹⁴

A Babits által képviselt, a lírai alany szerepét fokozatosan elrejtő beszédmód hagyománya közelebb áll Dsida – első alkotói periódusához köthető – impresszionisztikus, szürrealista vonásokat mutató világához. Dsida Jenő gondolkodásának, költői útkeresésének – a szimbolizmus felé hajló beszédmódtól gyökeresen eltérő – állomása az avantgárd poétikai jellegzetességeinek átvétele. A koherensnek tűnő tárgyvilág analízisének, a tárgyak fragmentum jellege, a megbomló rend kimondása az abszurd, a szokatlan asszociációk képeiben jelenik meg. A szimbolikus – metaforikus (emiat mögöttes tartalmat hordozó) képalkotási elvvel szakító avantgárd poézis mintegy megszünteti a verset alkotó jelek (látszat)totalitás irányultságát. A képek konstrukciói mintegy megszüntetik a költői én közvetlen jelenlétét. Némi leegyszerűsítéssel mondhatjuk tehát, hogy Dsida Jenő poétikai hangjának megtalálása során eljut a szövegben önmagát sajátosan háttérbe szorító költői én reprezentációjáig. Költészete (pontosabban nyelvének „mediális karaktere”) kétségkívül halványabban, mint

¹⁰ Vö. POMOGÁTS Béla, *Kisebbség és humánium. Műértelmezések az erdélyi magyar irodalomból*, Budapest: Korona Nova, 1998, 155-158.

¹¹ Vö. KABDEBÓ Lóránt – KULCSÁR SZABÓ Ernő (szerk.), *„de nem felelnek, úgy felelnek” – A magyar líra a húszas-harmincas évek fordulóján*, Pécs: Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1992.

¹² Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A kettévált modernség nyomában*, in KABDEBÓ Lóránt – KULCSÁR SZABÓ Ernő (szerk.), *i.m.*, 21-52.

¹³ Vö. DSIDA Jenő, *A félszáz esztendő Ady Endre*, Páztortűz 2. (1927), 4.

¹⁴ A versek szövegét a következő kiadás alapján idézzük: DSIDA Jenő, *Légy már legenda. Dsida Jenő összes verse és műfordítása*, CSISZÉR Alajos (szerk., bev.), Budapest: Püski, 1997.

József Attila poézise az én destabilizációját kiteljesítő poétikai modell felé közelít.¹⁵ Ez a költészet érzi a Nyugat poétikáját megalapozó (romantikus eredetű) hagyomány folytathatatlanságát, a személyiség artikulációjának problematikusságát.

„villanás, pillanat, lehelet, mely a földön vergődő embert valami örökkévalóval köti össze”

Amennyiben arra teszünk kísérletet, hogy Dsida Jenő költészetében az én poétikai kimondásának, értelmezésének lényegét megragadjuk, megállapíthatjuk, az életmű egymást követő periódusaiban a költő más – más szervezőelv jelenlétével próbált értelmes viszonyulási pontokat kijelölni az én (mégpedig a legmélyebb belső nyugtalanságot reprezentáló én) számára. A versek a kimondott szavak mögött formálódó – az ént értelmező, jelenlétvé tevő – alap többféle tónusát is megszólaltatják. Az én és a világ egészének relációjában (a formanyelv változásai mellett) ugyanakkor markánsan körvonalazható a katolikus misztika nyelvi sajátosságait felmutató poétikai magatartás. Dsida érzéki hatást keltő hangulatlírájának gyökerei a panteizmus felé mutató érzésvilágot sejtetik, a versek nyelvezete pedig a keresztény misztika és a messianisztikus szerepvállalás elemeit ágyazza a profanitás szférájába. Ez a művészi, emberi kiindulópont a lét egészéről és az én („animal rationale mortale” képen túlmutató) drámai szerepéről olyan artikulációt hoz létre, mely a poétikai nyelv sajátos szemantikai rétegeit az apokaliptikus beszédmód dimenziói felé tágítja ki. Dsida Jenő egy-egy versének világa olyan jelentésmezőket, retorikai alakzatokat villant fel, melyeknek nyomán a megújulásra képes nyelvi jelentések a biblikus, apokaliptikus keretben igazi mélységük felé mozdulhatnak el.

A költő formaművészete lenyűgöző (bár gyakran öncélú), ugyanakkor a művek gondolati háttere, a versek mondanivalója szegényes, sémákból építkező: íme a gyakran olvasható kritikai megközelítések rövid summázata.¹⁶ Dsida Jenő „halk beszédének”, költői díszleteinek igazi mélységébe pillantani, a transzcendens felé megnyíló alapbeállítottságban a lét igazi artikulációját megragadni – talán valóban a kontemplatív befogadói magatartást feltételezi.

Dsida Jenő álláspontja egyértelmű: „[A költészet] egyetlen villanás, pillanat, lehelet, mely a földön vergődő embert valami örökkévalóval köti össze”.¹⁷ A versekben megjelenő tartalmak megragadhatóvá, kimondhatóvá próbálják tenni az én struktúrájáról és a (transzcendens) világegészről elmondható viszonyokat. „A vers (...) testi érzések és szellemi aspirációk

¹⁵ Vö. Kulcsár Szabó Ernő tanulmányával József Attila poétikai útkeresésének állomásairól, KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Csupasz tekintet, szép embertelenség. József Attila és a humán visszavonulás költészete*, Kortárs (2005. IV.), 26.

¹⁶ Dsida Jenő *Válogatott verseinek* 1944-es kiadásához Rónay György írt bevezető tanulmányt. A Dsida-költészet Rónay által értékékként felmutatott jellemzői (a transzcendens utáni áhítozás, a metafizikai távlatok iránti érzékenység, a szembenézés a lét alapvető drámai dimenziójával) az 1948 utáni irodalomkritika számára a dekadencia vádpontjaiként jelentek meg. A költő születésének 50. évfordulójára tervezett kötet kiadása körül heves (és a korszak szellemiségét jellemző módon felmutató) vita alakult ki. Szilágyi András – a Panek Zoltán által javasolt „tárgyilagos értékelés” helyett – a költőre az öncélú formaművészet bélyegét süti, művészetét az általa sematikus felvázolt ideológiai szempontok alapján tartja „időszerűtlennek”. Vö. SZILÁGYI András, *Tévedtünk volna?*, Utunk XI. (1956), 40. Méliusz József többször idézett (és az Utunk szerkesztősége által egyébként közlésre nem vállalt) pamfletjében Dsida költészetét az egyházi reakció szócsövéként definiálja, s ily módon számúzi az irodalmi kánonból. Vö. MÉLIUSZ József, *Vigyázat! Hamis angyal*, in UŐ., *Kitépelt naplólapok. Egy publicista feljegyzéseiből*, Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó, 1966, 323-331. Még egy kiragadott példa: Az 1966-ban megjelent *Dsida-válogatás* előszavában Szemlér Ferenc a költő világgépében meghatározó vallásos motívumrendszerrel a poétikai díszletezés jelenségeként (és nem az istenhitet kimondó releváns tartalomként) határozza meg. Vö. SZEMLÉR Ferenc, *Dsida Jenő. Előszó a Versekhez*, Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó, 1966, 5-31.

¹⁷ DSIDA Jenő, *Özönvíz előtt*, in MAROSI Ildikó (vál., szerk.), *Séta egy csodálatos szigeten. Cikkek, riportok, novellák, levelek*, Bukarest: Kriterion, 1992, 166.

mágikus megkötése oly szavakban, melyek túl is mutatnak önmagukon. (...) szavak, melyek kúttá mélyülnek és hálóvá sűrűsödnek”¹⁸

*„Mint lehetne megmagyarázni,
hogy hiszek? Csak megáradóan tudom
kicsordítani magamból a
misztérium szelíd borzongását,
a feltámadás tavaszi mámorát,
az egyetlen útra sugárzó fényt.” (Kóbor énekek)*

A Dsida-recepció visszatérő megállapítása szerint a költeményeket átjáró drámai tónus sajátos viszonyba kerül a művek poétikai köntösével. Bárdos László (és Nemes Nagy Ágnes) Dsida költészetének maradandó értékeként említi, hogy a versek világában drámai, melankolikus képsorokban bomlik ki az a disszonancia, melyben „a kifejezés harmóniája szembe került az élet tragédiájával.”¹⁹ Olyan poétikával szembesülhetünk, ahol gyakran markáns ellentét feszül a látszólagos idill varázslatos megjelenítése és az emberi lét drámai alaptónusát hangsúlyozó gondolati tartalom között.

Jellegzetes példaként említhető a *Szerenád Ilonkának* személyes emlékekből táplálkozó idilli-fájdalmas világa.

*„(...) süllyedt vele lassan a pázsit
süppedt vele lassan a hant
(...) a dús keserűszagú fűben
ezernyi bogár idetart
nyüzsögve nyirokteli mélyből
ezer picit hangszereken át
zümmög az ajkad izéről
végnélküli víg szerenád”*

A vers alliterációkban gazdag, finom rímekkel megtartott zeneisége komor, csilingelő énekké válik. „Mert Dsida, bármi riasztó is a feltárt élmény, mindig ellenpontoz. És nemcsak formai hatóanyaggal, a vers könnyed, csiszolt, már-már túlérlelt tisztaságával vagy a költői kép telibe találó erejével.(...) csókot és férges bomlást kapcsolva egybe (...) létrehozza végül egy lebegő látomás varázslatában az élet diadalát.”²⁰

A Dsida-poétika szövegvilágának mélyrehatóbb vizsgálata a művek stilisztikai gazdagságát, képi, retorikai erejét a tartalom alapvető drámai tónusának esztétikailag is indokolható ellenpontjaként mutatja fel. „A forma nemcsak megfogható külsőség, hanem olyan belső hozzáadásoknak és rejtélyeknek összessége, amely a lélektől és szellemtől követeli mindazt, ami már tartalom és mondanivaló egyúttal.”²¹

A művek a versben rejtőző én és a világegész kapcsolatát a transzcendens dimenzió felé áhító magatartásban próbálják megszólaltatni. A lenyűgöző poétikai kelléktár (az expresszionista „én attitűd”, a bukolika atmoszférateremtő ereje, s az apokaliptika irányába mutató világértelmezés) az önmagát nyelvi jelként megújító képek dinamikájában egyenesen a végtelen felé próbál megnyilvánulni. Ezt a jellegzetességet próbálta figyelembe venni – eleinte valóban

¹⁸ DSIDA Jenő, *Számadó György. Most csak ennyi*, Páosztortűz 13. (1930), 308-309.

¹⁹ Vö. BÁRDOS László, *A sietség pátosza*, in POMOGÁTS Béla (vál., szerk.), *i.m.*, 359.; továbbá NEMES NAGY Ágnes, *Dsida Jenő*, in UŐ., *Látkép gesztenyefával*, Budapest: Magvető, 1987, 251-267.

²⁰ LENGYEL Balázs, *Dsida Jenő – Negyven év távlatából*, in UŐ., *Két sorsforduló, Válogatott esszék*, Budapest: Balassi, 1998, 132.

²¹ KOVÁCS László, *Dsida Jenő*, in POMOGÁTS Béla (vál., szerk.), *i.m.*, 83.

visszafogottan, a hivatalosként is deklarálható szempontok árnyékában, később egyre markásabban – a versek „szakrális esztéticizmusát, misztérium felé irányultságát” értékékként szemlélő recepciós irány.²²

„Most megy végbe az ítélet e világ fölött” (Jn 12,31)

A Dsida Jenő életművét átható misztérium jelenlétére elsőként Rónay György figyel fel. „(...) fénylő látomásai egy valóság fölötti valóság híradásai. Mágikus szavai, lágyan suhanó ritmusai, a „rezedaillatú csillagok”, a purgatórium víziója, a „fényes szárnyú ifjú”, aki „mosolyogva viszi előre fehér ujjával az óra mutatóját”, mind e messi, irracionális lét szelíd hírnökei.”²³ A költő a vers világában „a transzcendens lét újrafogalmazásának lehetőségét” kísérli meg. A talán legmélyebb gondolati tartalmak felé megnyíló Dsida-költészet nem elsősorban az eszkin világra helyezett bizonyosságra figyel, hanem a transzcendens célért vívott evilági küzdelem önsebző fájalmára.²⁴ A Dsidára jellemző magánjellegű érintkezés a szakrálissal, „ahol a szemlélődés átadja helyét a gyermeki szeretetnek, a játékoságnak s az örömeinek,” (...) ide-oda közlekedik a véges és a végtelen határán, fel sem tűnik a határátlépés.”²⁵

Úgy tűnik, a misztérium artikulálhatóságának kísérlete (a személyes Isten-kapcsolat jelenlétét reprezentálni tudó formanyelvvel) képes arra, hogy az esztétikai érték felmutatása mellett a (Dsida-)költemény tartalmává váljon. A költő számára sem evidens, az ihletett pillanat mélységéből fakadó lehetőség, hogy a titok kimondását kísérelje meg. Létezik-e olyan verbális apokalüpszis, melynek során a szavak bizonyosan túllépnek antropomorf jellegük határain? A szavak alkalmasak-e arra, hogy másról szóljanak, mint *emberi* megrendülésünk, bizonytalanságunk vagy reményünk okáról?

„(...) valami irgalmatlan kék tó
Mér földes fenekén,
vagy felhőkbe gomolyítva úsznak
és távoznak tőlünk az égen –
messziről, messziről visszakiáltva:
Poéták, bolondok,
meg tudtok-e fogni?” (A rejtett igazi)

A Reményik Sándor által inkább kritikai éllel megfogalmazott „elfordulás [a konkrétumoktól]”, az „eltűnő vonalak” Dsida költészetének (egyre erőteljesebben katolikus) miszticizmusát jelzik.²⁶ A poézis „zeneiségével, amelyben az idő és tér objektivitása szervesen vegyül össze az érzékek szubjektivitásával,” az „atmoszférával, légkörrel, levegővel”²⁷ a költő kontúrokat tompít, ám azért, hogy a szavak átléphessék az eltűnő vonalak határait.

Dsida Jenő poétikai útkeresésében a modern művészet²⁸ a létezés immanens eseményének rögzítésére irányuló erőfeszítése is megjelenik. Verseinek jelölői, jelölő láncai a folyamatos

²² Vö. NÉRÁTH Mónika, *Észrevételek Dsida Jenő költészetének recepciótörténetéhez*, Polisz 72 (2003. aug-szept.), 75-84.

²³ RÓNAY György, *Dsida Jenő. Bevezetés a válogatott versekhez*, Budapest: Révai, 1944, 9.

²⁴ Vö. LÁNG Gusztáv, *Ritmus és gondolat. Egy Dsida-vers poétikája*, in UŐ., *A lázadás közjátéka. Dsida - tanulmányok*, Kolozsvár: Stúdió, 1997, 122.

²⁵ Vö. CS. GYÍMESI Éva, *A pajzán angyal*, in *i.m.*, 200-202.

²⁶ Vö. RÓNAY György, *i.m.*, Uo.

²⁷ Vö. OTTLIK Géza, *Atmoszféra. Dsida, Jékely – Próza*, Budapest: Magvető, 1980, 133.

²⁸ Talán használhatjuk az általánosabb érvényű művészet szót, amennyiben például Cézanne hihetetlen erőfeszítésére gondolunk, mely – a Montagne Sainte-Victoire-hoz való „felemelkedés” során – a realizálás (*réalisation*) művészi megvalósulását a látásadatok (*sensations colorantes*) megteremtésében látta. A létezés immanenciájának rögzítése során megszűnik a szem természetes (talán csupán konvencionális) beállítódása. Amikor Cézanne a valóságról vagy a belső világ rögzítéséről gondolkodik, a látást alárendeli a szemléleti redukció

újrírás, újraszerveződés dinamikus kódjait rejtik. Az én megkapaszkodását jelentő artikulációs lehetőségek immár nem szimbólumhasználattal jelenítik meg a belső világ dinamikus folyamatait, s nem az avantgárd grammatikai töredezettségét reprezentálják. A lírai kifejezés gazdagságának új dimenziói nyílnak meg, amikor az én az apokaliptikus élmény- és látomásvilághoz jut el.

Dsida költészetében egy olyan létmegértésre törekvő kép bontakozik ki, melyben a világ alkotóelemeire hullott, s melynek egységben való ábrázolására a költő ugyan még kísérletet tesz, de a hagyományosnak tekinthető poétikai eszköztár alkalmazásával immár nem képes. Az így megismert világban pedig az egyén, az Én helyzete is bizonytalanná válik. A költő az *Angyalok citeráján* című kötet utolsó nagy ciklusában tesz kísérletet arra, hogy mindazt, ami széthullott, egységben próbálja meg láttatni. A *Tükör előtt* ciklus egyidőben kíván lét- és költészetösszegző szintézis lenni, emellett beszédmódjában sajátos módon a késő modernség poétikai hangja felé mozdul el.

Amennyiben nem hagyjuk figyelmen kívül, hogy Dsida Jenő mindig keresztény költőként határozta meg önmagát, és költői identitásához szervesen hozzátartoztak a keresztény hagyományok és élmények s döntő módon az evangéliumi szellemiség, érthetővé válik, hogy a széthulló világ poétikai értelmezése során metaforikus nyelve valóságos *apokaliptikus*ként jelenik meg.

*„Ma még sötét
van, mert nem jöttem világosságnak,
hanem hogy bizonyosságot tegyek a világosságról.” (Közeleg az emberfia)*

Dsida sorainak halvány tónusú „narratív kerete” az én (és az emberiség) sorsát a végső idő felé tekintő perspektívába emeli. A jánosi teológia jellegzetes szóhasználata alapján az Ige „a világban volt, és a világ általa lett, de a világ nem ismerte meg őt: a saját világába jött, de az övéi nem fogadták be.” (Jn 1, 10-11)

*„s azóta borzongó mellemben lakik
a Kimondhatatlan Nevű.” (Árnyékok)*

*„Hitet talál a kétkedő Tamás,
új tízparancsról álmodozik Mózes...” (Kitéve)*

*„A feloldozott, sirató Magdolnát
nem csókolhatják meg
többé bűnösök.” (Kár mindenért)*

„S az országúti Krisztus sír a kereszten.” (Behúnyt szemén át)

Dsida Jenő verseiben a széthulló világ darabjai a szakrálissal való kérlelhetetlen szembenézés pillanatában jelennek meg. A versek rejtőzködő Istene a Fiúban „lelepleződött” szeretet drámáját mutatja fel a világnak. A költő ugyanakkor a válság, a céltalanság, a magányélmény kimondásában látja a világ (a mindenkori ember) válaszát „a feltárolt titok” jelenlétére. A sejtelmes *köd-arc* (*Valami arcot viszek*), a torz görbületeket mutató *tükör* (*Árnyékok*) a lírai én önmagával való szembenézésre alkalmat adó lehetőségét sejteti, ám a „világosság elutasítása” a lét abszurditásának és az egyéni kudarc tragédiájának keretét eredményezi. Dsida

---

sajátos aktusának: „[F]elejteni, felejteni, (...) tökéletes visszhanggá válni”. Vö. BOEHM, Gottfried, *Paul Cézanne – Montagne Sainte-Victoire. Véogatott művészeti írások*, Budapest: Kijárat, 2005, 37-43.

meghatározó élménye ez a felismerés, s az Ige felé ily módon viszonyuló világ leírásakor poétikája egyenesen az apokaliptikus beszédmód, legtöbbször a *Jelenések könyvének* (*Apokalüpszisz*) metaforahasználatát követi.

„Harangok szólnak (...)
nedves sírokban holtak nevetnek,
(...) sárba zuhan a nap.” (*Sárba zuhan a nap*)

„Micsoda romok fölött megyek!
Füstölgő tanyák,
nyikorgó csontváz karok
mutatják a hajnalodó utat.” (*Fekete köpeny alatt*)

A *Homlokom mögött, az Esti hallucinációk* illetve a *Circumdederunt me...*(parabolába hajló) narrációt előtérbe helyező szóhasználata az eszkatologikus ítélet és a nagy Babilón pusztulását bemutató jánosi képsor (Jel 14, 17-18) felé nyílik meg:

„Vörös máglyák gyúlnak,(...) Szennyes áradat zuhog. (...) újra a láng...a füst...a láng...a füst...Könnyek sem tudják eloltani.”

„(...)és mint komorpalástú pap, mikor temet,
énekbe kezdek én is, hangom elreked:
Körülöveztek a Halál nyögései,
A pokol kínjai elfogtak engemet---”

„Valahol itt van köztünk a pokol,
Kénköves lángjai itt lobognak”

A versek ugyanakkor a bűn („*Kain zokog / a holt Ábel fölött*”) és az ítélet („*s minden tizedik kapura keresztet ír*”) világának profán síkját átemelik a messiási áldozathozatal rideg valóságának, ám Dsida meggyőződése szerint mégis üdvhozó erejének mélységébe. A „*kitárt karú, üveges szemű, vértajtékos testű*” Krisztus Dsida világában így – az apokaliptikus üdvdráma felé megnyíló beszédmód alapján – válhat mégis az egyén és a világ mércéjévé.²⁹ Az élet makacs páncélja lefoszlik (ahogy ezt a középkor mint „az időbeli formák szétmállása” képet tárja elénk)³⁰, „és az elkerülhetetlen, könyörtelen látás állapotában az ember felismeri, mit tett Krisztussal.”³¹

„Néznek majd arra, akit átszúrtak.”(Jn 19,37; Zak 12,10; Jel 1,7)

²⁹ „A keresztet egyedül így értelmezhetjük, (...) Jézus teljes mélységében elszenvedte Isten szeretetének elutasítását. (...) Isten nem csak a bűn tüneteiben, a bűn büntetésében szolidáris velünk, hanem a tapasztalat közösségében, az elutasítás lényegének *peiraszmoszában*, anélkül, hogy ő maga bármi bűnt is „elkövetett” volna: „ (...) a büntől azonban ment maradt.” (Zsid 4,15). Jézus véres áldozatának realitása nyilatkoztatta ki Isten végső ítéletét a bűn fölött, s ebben – J. Blank és K. Barth szavait idézve – „Isten objektíve és minden későbbi emberi állásfoglalástól függetlenül a világ üdvössége és megmentése mellett döntött.” Vö. BALTHASAR, Hans Urs von, *Mysterium paschale. A három nap teológiája*, Budapest: Osiris, 2000, 124-125.; 111.

³⁰ Az utolsó ítélet képek Krisztus alakjához mérnek mindent, az ábrázolások minden földi alakot egyenértékűnek mutatnak: nem csupán a földi koronákat görgeti a homok, de a püspöki süvegeket és a tiarákat is. Vö. BALTHASAR, Hans Urs von, *A dicsőség felfénylése, Teológiai esztétika. I. Az alak szemlélése*, Budapest: Sík Sándor Kiadó, 2004, 630.

³¹ *i.m.*, 631.

Poeta angelicus

Dsida Jenő életét végigkísérte a megváltás misztériuma és az a remény, hogy a legmélyebb sötétség megtapasztalásakor is létezik valamely bizonyosság, válasz az evilági lét megrendítő kérdéseire. A költő valóban *poeta angelicus*ként szólaltatta meg az égi dallamot (*Chanson az őrangyalhoz, Vidám kínálgatás keresztényi lakomán, Jámbor beszéd magamról, Február, esti hat óra*), ám a versek világa az *imitatio Christi* drámai tónusát is felmutatja (*Nagycsütörtök*).

„Csak áll az ember.
Vajjon milyen lehet a béke / örök országa, túl, túl?
a nyugalom vidéke e vékony és törékeny,
finom üveglapon túl...” (*Február, esti hat óra*)

„Testem törött volt és nehéz a lelkem,
mint ki sötétben titkos útnak indult,
végzetes földön csillagok szavára,
sors elől szökve, mégis szembe sorssal
s finom ideggel érzi messziről
nyomán lopódzó ellenségeit.
(...) és mind aludtak...
Kövér csöppek indultak homlokomról
s végigcsurogtak gyűrött arcomon.” (*Nagycsütörtök*)

Dsida Jenő finom tónusú – s ezzel egyidőben – megrendítően drámai mélységű poétikája valóban a transzcendens lét jeleinek artikulációját kísérli meg. A legmélyebb gondolati tartalmak felé megnyíló költői hitvallása a személyes áldozat végső értelmét a krisztusi áldozat természetfeletti rendjében találja meg, ezáltal osztozik a megváltás drámai misztériumában. Az erdélyi magyar irodalom játékos anyala egyúttal hitvalló költő, aki emberi, művészi küldetésének természet- és történelemfeletti távlatát is felmutatja.³²

BEFEJEZÉS

A poétikai nyelv ilyen – önmagát felülíró – nyitottságát meghatározónak tartó szempontrendszer, melyet e dolgozat is magáénak vall, az életmű árnyaltabb megközelítését oly módon teszi lehetővé, hogy (lehetőségeihez mérten) a szövegben megjelenő utalások világát új alakzatok (például az apokaliptikus beszédmód eszköztára) felé próbálja elmozdítani. Ez az interpretációs szándék persze nem abban látja igazi feladatát, hogy szokatlan asszociációs rétegek felfejtésével az eredetiség látszatát keltse.

Sokkal inkább arra törekszik (Dsida Jenő esetében is), hogy egy rangos költői életmű (újra)felfedezése során a nyelv varázsára s a textusok megrendítő mélységére, új világokat artikuláló erejére hívja fel a figyelmet.

---

³² Vö. POMOGÁTS Béla, *Poeta angelicus. Dsida Jenő, a keresztény költő*, in KABÁN Annamária – MÓZES Huba (szerk.), *Egész világhoz lángbeszédül*, Miskolc: Bíbor, 2017, 13.

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált szövegkiadások

- [1] DSIDA Jenő, *Válogatott versek*, RÓNAY György (szerk., bev.), Budapest: Révai, 1944.
- [2] DSIDA Jenő, *Versék*, SZEMLÉR Ferenc – RÉTHY Andor (szerk., bev.), Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó, 1966.
- [3] DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, LÁNG Gusztáv – SZAKOLCZAY Lajos (szerk., bev.), Budapest: Magvető, 1983.
- [4] DSIDA Jenő, *Út a Kálváriára. Válogatott versek és prózai írások*, CSISZÉR Alajos – POMOGÁTS Béla – RÓNAY László (szerk., bev.), Budapest: Vigilia, 1985.
- [5] DSIDA Jenő, *Egyszerű vers a kegyelemről. Dsida Jenő húsz vallásos verse*, DÁVID Gyula (vál., szerk.), Kolozsvár: Polis, 1994.
- [6] DSIDA Jenő *Válogatott versei*, GÖRÖMBEI András (szerk., utó.), Budapest: Unikornis, 1994.
- [7] DSIDA Jenő, *Légy már legenda. Dsida Jenő összes verse és műfordítása*, CSISZÉR Alajos (szerk., bev.), Budapest: Püski, 1997.
- [8] DSIDA Jenő *Verséi*, RÉZ Pál (vál., szerk.), Budapest: Sziget, 2003.
- [9] DSIDA Jenő, *Estharangok. Dsida Jenő vallásos versei Deák Ferenc grafikáival*, LÁNG Gusztáv – URBÁN László (vál., szerk.), Kolozsvár: Polis, 2010.
- [10] DSIDA Jenő *összegyűjtött versei. Új összegzés*, LÁNG Gusztáv – URBÁN László (szerk.), Budapest: Concord, 2011.

További szakirodalom

- [1] BALTHASAR, Hans Urs von, *Mysterium paschale. A három nap teológiája*, Budapest: Osiris, 2000.
- [2] BALTHASAR, Hans Urs von, *A dicsőség felfénylése, Teológiai esztétika. I. Az alak szemlélése*, Budapest: Sík Sándor Kiadó, 2004.
- [3] BÁRDOS László, *A sietség pátosza*, in POMOGÁTS Béla (vál., szerk.), *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*, Budapest: Nap, 1998, 347-360.
- [4] BOEHM, Gottfried, *Paul Cézanne – Montagne Sainte-Victoire. Válogatott művészeti írások*, Budapest: Kijárat, 2005.
- [5] CS. GYÍMESI Éva, *Gyöngy és homok. Ideológiai értékjelképek az erdélyi magyar irodalomban*, in UŐ., *Honvágy a hazában. Esszék, interjúk, publicisztikai írások*, Budapest: Pesti Szalon, 1993, 19–107.
- [6] CS. GYÍMESI Éva, *A pajzán angyal. A szent és a profán Dsida költészetében*, in UŐ., *Kritikai mozaik. Kritikai esszék, tanulmányok 1972-1998*, Kolozsvár: Polis, 1999, 193–202.
- [7] DSIDA Jenő, *A félszáz esztendő Ady Endre*, Pásztortűz 2. (1927)
- [8] DSIDA Jenő, *Számadó György. Most csak ennyi*, Pásztortűz 13. (1930)
- [9] DSIDA Jenő, *Özönvíz előtt*, in MAROSI Ildikó (vál., szerk.), *Séta egy csodálatos szigeten. Cikkek, riportok, novellák, levelek*, Bukarest: Kriterion, 1992, 166-202.
- [10] FÖLDES László, *A lehetetlen ostroma. Dsida Jenő költészete*, in UŐ., *Elvek és viták. Tanulmányok, kritikák*, Bukarest: Kriterion, 1983, 33-89.
- [11] KABÁN Annamária – MÓZES Huba (szerk.), *Egész világhoz lángbeszédül*, Miskolc: Bíbor, 2017.
- [12] KABDEBŐ Lóránt – KULCSÁR SZABÓ Ernő (szerk.), *„de nem felelnek, úgy felelnek” – A magyar líra a húszas-harmincas évek fordulóján*, Pécs: Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1992.
- [13] KOVÁCS László, *Dsida Jenő*, Erdélyi Helikon XI. (1938), 475–480.

- [14] KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Csupasz tekintet, szép embertelenség. József Attila és a humán visszavonulás költészete*, Kortárs (2005. IV.)
- [15] LÁNG Gusztáv, *A lázadás közjátéka. Dsida - tanulmányok*, Kolozsvár: Stúdium, 1997.
- [16] LÁNG Gusztáv, *Dsida Jenő költészete*, Bukarest – Kolozsvár: Kriterion, 2000.
- [17] LENGYEL Balázs, *Dsida Jenő – Negyven év távlatából*, in UŐ., *Két sorsforduló. Válogatott esszék*, Budapest: Balassi, 1998.
- [18] NEMES NAGY Ágnes, *Dsida Jenő*, in UŐ., *Látkép gesztenyefával*, Budapest: Magvető, 1987, 251-267.
- [19] NÉRÁTH Mónika, *Észrevételek Dsida Jenő költészetének recepciótörténetéhez*, Polisz 72 (2003. aug-szept.), 75-84.
- [20] OTTLIK Géza, *Atmoszféra. Dsida, Jékely – Próza*, Budapest: Magvető, 1980.
- [21] POMOGÁTS Béla, *Költő a Kálvárián*, in UŐ., *Kisebbség és humánium. Műértelmezések az erdélyi magyar irodalomból*, Budapest: Korona Nova, 1998, 104– 114.
- [22] POMOGÁTS Béla (vál., szerk.), *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*, Budapest: Nap, 1998.
- [23] RÓNAY György, *Dsida Jenő. Bevezetés a válogatott versekhez*, Budapest: Révai, 1944.
- [24] SZEMLÉR Ferenc, *Dsida Jenő. Előszó a Versekhez*, Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó, 1966.
- [25] SZILÁGYI András, *Tévedtünk volna?*, Utunk XI. (1956)